

Steiner i ett idéhistoriskt perspektiv

Under ett antal veckor kommer vi att publicera en serie artiklar som syftar till att sätta Steiner i ett idéhistoriskt sammanhang, framförallt i förhållande till uppkomsten och utvecklingen av vetenskapsbegreppet, samt till 1900-talets rationalitetskris. Enligt vår mening råder det idag, både i den antroposofiska rörelsen och bland allmänheten, en relativt stor okunnighet om Steiners filosofiska tänkande och hur han förhåller sig till den filosofihistoriska traditionen. Den inom antroposofiska kretsar utbredda - ordagranna översättningen från tyskans Geisteswissenschaft till svenskans andevetenskap, i stället för det i vissa sammanhang mer relevanta begreppet humanvetenskap, väcker dessutom innehållsspecifika frågor som är viktiga att reda ut i betraktandet av antroposofin. Vi hoppas därför kunna bidra till en mer nyanserad bild både av Steiners filosofiska utgångspunkter samt av människans mångfacetterade förhållande till vetenskapsbegreppet.

En svårfångad enhet

Rudolf Steiner (1861-1925), antroposofins grundare, är för de flesta mest känd genom de otaliga waldorfskolorna bildade i hans efterföljd. Den antroposofiska rörelsen sträcker sig idag världen över och omfattar verksamheter inom många av livets områden. Waldorfpedagogiken, biodynamiskt jordbruk, antroposofisk medicin, läkepedagogik samt socialterapi (omsorg om personer med psykiska funktionsnedsättningar) är några av de mer välbekanta grenarna av denna rörelse. Drygt hundra år efter sin uppkomst är dock antroposofin, som Steiner lika gärna benämnde *Geisteswissenschaft* (andevetenskap i svensk direktöversättning), fortfarande svår för många att förhålla sig till. De flesta som har kommit i kontakt med dessa antroposofiska verksamheter överlag är mycket positivt inställda till den pedagogik, vård eller omsorg de möter samt de biodynamiska produkterna de kan köpa, samtidigt som de har svårt att förstå hur dessa verksamheter hänger ihop med något så svåråtkomligt eller rent av suspekt som en andevetenskap.

Även de som är lite mer insatta i Steiners liv och tänkande kan ha svårigheter att förstå hur antroposofin hänger samman med hans tidigare filosofiska verksamhet. Fram till ungefär 1900, då han började röra sig i teosofiska kretsar och lade grunderna för det som skulle bli antroposofin (Antroposofiska Sällskapet grundades i samband med att Steiner bröt med Teosofiska Sällskapet 1912/13), var Steiner en erkänd skribent och forskare. Bland annat hade han arbetat vid Goethe- och Schillers arkiv i Weimar och där givit ut Goethes naturvetenskapliga skrifter, publicerat ett antal filosofiska verk samt varit redaktör för "Das Magazin für Literatur", en konstnärlig tidskrift i Berlin. Sedd utifrån denna tidigare verksamhet, förefaller Steiners liv ha tagit en ny, "mystisk", vändning runt 1900 och han skulle ha varit en bland många tänkare (som till exempel Edouard Schuré i Frankrike), som fallit offer för den ockulta våg som drabbade ett antal personligheter kring förra sekelskiftet. Steiner skulle helt enkelt ha tappat greppet om verkligheten.

Problemet med denna tolkning är att Steiner själv aldrig såg annat än en klar kontinuitet mellan hans tidiga filosofiska verksamhet och den antroposofiska. Detta kan förstås avfärdas genom att hävda att Steiner inte skulle vara den första som därmed visar att även galenskapen följer sin egen logik, men det vore samtidigt att avfärda en hel idéströmning som var aktuell i Steiners samtid. Ett annat problem är hur man kan förhålla sig till de praktiker

som fötts ur antroposofin, i synnerhet som dessa i allra högsta grad ännu är levande, fruktbara och uppskattade av många människor idag. Dessa praktiker är dock inte okontroversiella. I enlighet med ordspråket "the proof of the pudding is in the eating", menar de som uppskattar antroposofins praktiker att de bevisar sig själva, medan skeptikerna tar fram bristen på vetenskaplig bevisföring i förhållningsättet. Här konfronteras självupplevd praktisk erfarenhet och "vetenskap och beprövad erfarenhet" för att använda ett aktuellt uttryck. Denna konfrontation, med grund i den underliggande begreppsmotsättningen mellan det subjektiva, förstått som det personliga, och det objektiva, förstått som det allmängiltiga, förefaller helt självklar för många idag. Ur ett filosofihistoriskt perspektiv är dock denna motsättning mellan subjektivt och objektivt både oreflekterad och onyanserad. För att på ett fruktbart sätt kunna övervinna detta tal för döva öron som denna motsättning har utvecklats till, krävs en djupare reflexion över framväxten av vårt moderna vetenskapsbegrepp.

Humaniora och naturvetenskap

Uppgörelsen kring Steiners vetenskaplighet eller brist på sådan, har mycket att göra med motsättningen mellan naturvetenskap och humanvetenskap som vuxit fram under 1800-talet. Om vi återgår till andevetenskap, som används som en alternativbenämning för antroposofin, är det ett faktum att detta begrepp är svårt att ta till sig och väcker inte så sällan undran eller förargelse. Agnes Nobel, som för några år sedan skrev om waldorfpedagogiken, *Filosofens knapp*, tar upp detta i sin bok. Hon skriver att många av de problem som uppstår vid granskningen av antroposofin "närmast är av språkligt art och därmed samtidigt innehållsfrågor". Av kulturhistoriska skäl verkar begreppet andevetenskap särskilt belastat i just Sverige, vilket gör det nästan oanvändbart inom vetenskapliga eller filosofiska kretsar. Ande är ett begrepp som man i bästa fall associerar till det kyrkliga och i sämsta fall till allt det "mystiska" som ordet förknippas med. På senare tid har visserligen den så kallade nyandligheten fått stort genomslag hos den breda allmänheten men detta har på intet sätt bidragit till en större acceptans från vetenskapligt håll, snarare tvärtom. Andevetenskap ter sig därför som en närmast omöjlig begreppskombination eftersom vi grundligt har fått lära oss att den moderna vetenskapens framsteg bottnar just i avståndstagandet från allt vad andligheten eller metafysiken heter.

Rent språkligt är Steiners andevetenskap en direktöversättning från tyskans *Geisteswissenschaft*, ett begrepp som har en helt annan klang än sin svenska motsvarighet. I Tyskland idag är *Geisteswissenschaft* fortfarande ett använt begrepp som täcker samma område som vårt humaniorabegrepp, likaså i Norge där "åndsvitenskap" är det gängse begreppet för humaniora. *Geisteswissenschaft* betecknar den vetenskap som är knuten till människan och mänskliga värden, till skillnad från naturvetenskap (ty. *Naturwissenschaft*) som är inriktad på världens fenomen. *Geisteswissenschaft* handlar alltså om humanvetenskaperna, vilket för övrigt är det som ordet antroposofi syftar på: Kunskap/vishet om människan.¹ Skulle man i Sverige, liksom i Tyskland och Norge förstå andevetenskap som humanvetenskap, vore det antagligen mycket enklare att förstå vad antroposofin är eller vill

¹ Antroposofi är, som det låter, ett sammansatt ord, från två grekiska ord, *Anthropos* (människa) och *Sophia* (vishet). Ordet är inte skapat av Steiner utan myntades under 1500-talet och användes bl.a. av Fichte.

vara. Därmed inte sagt att antroposofi för den skull skulle vara mer "vetenskaplig". Att humanvetenskaperna idag inte kan göra anspråk på samma vetenskapliga status som naturvetenskaperna betraktas närmast som ett faktum, både i vetenskapliga kretsar och hos allmänheten. Humanvetenskaperna anses helt enkelt sakna den mätbarhet, tillförlitlighet eller allmängiltighet som är naturvetenskapernas signum.

Denna starka gränsdragning mellan naturvetenskap och humanvetenskap är dock relativt ny och har sitt ursprung i 1600-talets vetenskapliga revolution, vilken har gett upphov till vårt moderna vetenskapsbegrepp. Vi kommer att se att vetenskapsbegreppets historia har sina rötter i antiken och att dagens motsättning mellan natur- och humanvetenskaper måste förstås utifrån sitt filosofihistoriska sammanhang. Diltheys åtskillnad mellan *Geisteswissenschaft*, vars mål är att förstå (ty. "*verstehen*") och *Naturwissenschaft*, vars mål är att förklara (ty. "*erklären*"), är till exempel oundgänglig för en djupare analys av dessa två vetenskaper. Vi kommer också att se att Steiners tänkande, långt ifrån att inta en säregen plats i filosofins historia, inordnar sig helt i den stora filosofihistoriska utvecklingen som sedan antiken har berört frågan om den mänskliga kunskapens uppbyggnad och mål. I sitt främsta filosofiska verk, *Frihetens filosofi* (1894), ger sig Steiner i kast med samma frågor som sysselsatte hans filosofiska samtid och anknyter därtill till klassiska filosofiska grundfrågor såsom giltigheten i filosofins och vetenskapens utsagor, den mänskliga kunskapens grundvalar och frågan om den mänskliga viljans frihet.

Rationalitetens kris

Många av de frågor som var i sin linda under Steiners verksamma tid, åren kring 1900-talet, är högst aktuella idag, såsom den så kallade modernitetens eller rationalitetens kris. Vid det förrförra sekelskiftets dominerade framstegsoptimism och den naiva tron att vetenskap och framsteg skulle befria människan från föråldrade, främst religiösa, föreställningar samt skapa förutsättningar för en upplyst, fredlig och människotillvänd värld. Men idag, efter ett sekel kantat av krig, människoförnedring, miljöförstöring samt ekonomisk exploatering av ofattbara mått, är det just vetenskapens förmåga att överhuvudtaget kunna skapa en människovärdig värld som står i åklagarbåset. Allt fler människor världen över vänder ryggen till vår modernitet för att åter söka meningsfullhet eller tillhörighet i traditionella religiösa sammanhang eller i den så kallade nyandligheten. Från vetenskapligt håll har detta gett upphov till olika ställningstaganden, allt från det pånyttfödda närmast naivistiska scientismen, som brännmärker alla former av ny- och gammal religiositet som olika uttryck för en obskurantistisk kvarleva, till en mer nyanserad reflexion över behovet av ett nytt vetenskapligt paradigm som återintegrerar osäkerheten och meningsfrågor i det mänskliga kunskapandet. En sådan nyanserad och integrerande reflexion är inte främmande för filosofin. Tvärtom har filosofi och vetenskap samma ursprung och har dessutom så länge varit sammanlänkade att det historiskt inte är meningsfullt att betrakta dem var för sig. Ur ett kulturellt perspektiv är det därför ingen överdrift att påstå att känslan av främlingskap och meningslöshet som allt fler människor känner idag, bottnar i glömskan av denna ursprungliga enhet mellan filosofi och vetenskap.

Det var just kampen mot detta främlingskap inför en alltmer avhumaniserad värld som var Steiners främsta drivkraft. Som många andra i hans samtid var han konfronterad med den stora diskrepansen mellan naturvetenskapens enorma framsteg och människans stigande olust och oförmåga att inordna sig i en värld där hon inte längre tycks ha någon plats. Steiner menade att denna känsla av främlingskap skulle öka ännu

mer i framtiden och leda till vår civilisations fullständiga kollaps om människan inte förmådde att etablera ett förhållande till sig själv och världen, som inte enbart baseras på naturvetenskapliga utsagor. Han menade att detta nya förhållande måste baseras på en humanvetenskap (en *Geisteswissenschaft*) som inte bara tar hänsyn till människans andliga dimension, utan helt och hållet utgår från denna dimension, det vill säga från henne själv.

Tio år efter Steiners död, kommer Husserl, som har haft stor betydelse på hela 1900-talets filosofi, att uttrycka ungefär samma sak. Så här sade han, i Wien 1935, i sitt berömda föredrag, *"Den europeiska mänsklighetens kris och filosofin"*:

I vår tid möter vi överallt ett brinnande begär att förstå anden, och den oklarhet som råder om det metodiska och sakliga förhållandet mellan natur- och humanvetenskapen upplevs som närmast outhärdlig... Men det kan aldrig bli fråga om någon förbättring så länge inte objektivismen, med dess ursprung i vår naturliga inställnings inriktning på omvärlden, blivit genomskådat i sin naivitet, och insikten slagit igenom att den dualistiska världsuppfattningen, enligt vilken natur och ande är realiteter i samma bemärkelse, om än i en inbördes kausal hierarki, är fullständig förfelad.

Den som är bevandrad i Husserl kommer här att invända att han, trots ovanstående, inte höll med om en del av Steiners filosofiska ståndpunkter. Invändningen är korrekt men det intressanta här är inte samstämmigheten dessa filosofer emellan utan det faktum att båda två kommer fram till samma slutsats om den återvändsgränd som den europeiska filosofin hamnat i under deras livstid. Denna återvändsgränd bottnar, i korta ordalag, i just det faktum att filosofin, allt sedan Descartes, i stort sett har varit oförmögen att befrukta vetenskapen, vilket ha haft som följd att vetenskapen i sin tur ha blivit oförmögen att förstå sig själv.

Kommande inlägg

Hur detta främlingskap mellan filosofi och vetenskap uppstod, och vilka följder den har haft för vår samtid, kommer att uppta merparten av föreliggande artikelserie. Denna syftar alltså inte till att rättfärdiga, förklara eller ens presentera antroposofin, utan att sätta Steiner i ett idéhistoriskt sammanhang och mer specifikt, i förhållande till uppkomsten och utvecklingen av vetenskapsbegreppet. Vi kommer att ta avstamp i antiken Grekland, där sökandet efter orsakerna till vad som är utgjorde den enhetliga grunden till det som senare skulle särskilja sig som filosofi och vetenskap. Därefter kommer vi att koncentrera oss på Descartes och Kants betydelse för framväxten av vår moderna syn på vetenskaplighet. Slutligen kommer vi att anknyta till Steiner, Husserl, med flera, samt behovet att ett nytt filosofiskt/vetenskapligt förhållningssätt som blev följden av den klassiska vetenskapens² sammanbrott till följd av bl.a. kvantfysikens utveckling.

Denna betraktelse är inget akademiskt arbete utan riktar sig till alla som är intresserade av frågor knutna till vetenskapsbegreppet samt till de som önskar få veta mer om Steiners filosofi. Av det skälet har vi begränsat antalet fotnoter till ett minimum. Inget anspråk görs

² Vi använder här begreppet "klassisk vetenskap" i sin gängse betydelse. Klassisk vetenskap syftar alltså inte till antik vetenskap utan till den klassiska perioden av vårt moderna vetenskap som är frukten av 1600-talets vetenskapliga revolution. Denna klassiska period sträcker sig ungefär från mitten av 1600-talet fram till mitten av 1800-talet.

heller på att vara uttömmande, självfallet kunde många fler filosofer har valts ut men då hade det blivit ett helt annat arbete. Målet har varit att göra vissa grundfrågor tillgängliga för var och en som är intresserade av dem. Det förs därför inga alltför avancerade filosofiska resonemang utan att för den skull förenkla idéerna till oigenkännlighet. Balansgången mellan tillgänglighet och stringens är däremot svår och vi gör inte anspråk på att ha lyckats i alla lägen.

Rent praktiskt kommer texten att publiceras på Ytterjärna Forums hemsida (www.ytterjarnaforum.se), under ett antal veckor framöver. Den preliminära indelningen är som följer:

- Inlägg 1: Inledning (detta inlägg)
- Inlägg 2: Antikens och medeltidens syn på vetenskap
- Inlägg 3: Descartes och 1600-talet vetenskapliga revolutionen
- Inlägg 4: Kants gränsdragning mellan vetenskap och metafysik
- Inlägg 5: Steiners filosofiska utgångpunkter (1)
- Inlägg 6: Steiners filosofiska utgångpunkter (2)
- Inlägg 7: Den klassiska vetenskapens villkor och begränsningar

Därefter följer ett par avslutande inlägg som berör vår modernitet och behovet av ett nytt vetenskapligt paradigm.

Text: Gérard Lartaud
www.ytterjarnaforum.se
redaktion@ytterjarnaforum.se